

SZEMLE

AZ ELSŐ ÉS MÁSODIK KERESZTES HÁBORÚ KORÁNAK FORRÁSAI

Gesta Francorum Keresztesek levelezése Szent Bernát: Az új lovagság dicsérete

Válogatta, a jegyzeteket és az utószót írta Veszprémy László

(Szent István Társulat, Budapest, 1999. 246 o.)

Még az 1980-as években a Helikon Kiadó vállalkozott arra, hogy a Vizkelety András szerkesztésében indított Harmonia Mundi sorozatban közreadja a középkori irodalom, benne a történeti irodalom méltatlanul elfelejtett remekműveit. A sorozatban olyan kötetek jelentek meg, mint a Legenda Aurea, vagy Eckhart mester, s a tervezettek között volt a nemrég megjelent Policraticus mellett a jelen kötet is, de a kiadó privatizálása a sorozat végét jelentette. Dicséret illeti a Szent István Társulatot, hogy a Hadtörténeti Intézet és Múzeum munkatársának évek óta fiókban porosodó fordításkötete megjelentetésére vállalkozott.

A kötet első felében egy Névtelen szerzőnek az első keresztes hadjáratról írott krónikája olvasható: „A frankok és a többi jeruzsálemi zarándokok tettei” címmel. Nem csak a kötetben elfoglalt helye, de historiográfiai jelentősége is első rangú forrássá teszi e krónikát.

A műről és szerzőjéről legalább annyit találgattak, mint a magyar Anonymusról, ám ez esetben mára beszélhetünk a kutatók között kialakult communis opinióról:¹ a mű valóban nem sokkal az első keresztes hadjáratot követő években íródott a szentaná hitelességével.

A szerző nagy valószínűséggel a délitáliei Tarantói Bohemund kontingensében kezdte meg a hadjáratot. A történeti kutatás, noha gondolkodóba ejtették a Névtelen

krónikája és a későbbi, ugyancsak az első keresztes hadjárattal foglalkozó művek közötti hasonlóságok, határozottan a Névtelen szerző műve eredetisége, elsősége és szinte teljes szövegtörténeti egysége mellett foglal állást. A mai olvasó a fordító szövegű, ugyanakkor gördülékeny tolmácsolásában értesül a hadjárat minden fontos momentumáról, természetesen Bohemund-párti interpretációban. Miként magának a hadjáratnak, úgy e műnek is csúcspontja Antiochia elhúzódó ostroma, amikor az araboknak minden esélyük meglett volna a keresztesek felmorzsolására. Hogy miért nem így történt, a vonatkozó fejezetek elolvasása után az olvasó maga is eldöntheti.

E krónika esetében feltétlen hitelű alkotással találkozhatunk, amit éppen a jelen kötet második részében közölt korabeli levelekből adott reprezentatív válogatás bizonyít. A krónika szereplői e levelekben hivatalos, vagy magántermészetű megnyilatkozásaikkal – például Blois-i Istvánnak feleségéhez írott leveleiben – a maguk valódi hitében, idealizmusában, vagy éppen emberi gyengeségükben lépnek a mai olvasó elé.

A kötet harmadik része minden szempontból elkülönül az előzőektől. Stílusát tekintve a legmagasabb stilisztikai elvárásoknak is megfelel. Szent Bernát (1090 k. – †1153) parádés teológiai okfejtésekkel és biblikus példaanyaggal támasztja alá érveit, míg a krónika és a levelek igencsak az egyszerű irodalmi stílushoz, a „sermo humilis”-hez sorolhatók. Ekkora időben is messze, a XII. század harmincas éveiben,

¹ L. erre legutóbb *John France* munkáját a „The Crusades and Their Sources. Essays Presented to Bernhard Hamilton” c. kötetben. Aldersot, 1998, 39-69. o.

1130 körül járunk, amikor az első nagymester, Hugo de Payns európai körútja során aktuálissá vált a Templomos Lovagrend szabályzatának, s magának a rendnek a népszerűsítése.

A néhány évtized elteltével ellenére a mű problematikája már a Névtelen krónikájában tetten érhető, ti. hogy jogos-e az igaz hit és Isten nevében a keresztes háborúk során fegyverrel az ellenségre támadni, azt megsemmisíteni; vajon a keresztények keze által kiontott vér nem jelent-e hátrányt az örök élet szempontjából? A kérdésekre a szerény műveltségű, valószínűleg egyházi rendhez tartozó Névtelen is ugyanúgy válaszolt, mint a nagyírú ciszter hitszónok: a jogos háborúban résztvevők élvezik az égiek támogatását, s haláluk után a mennyországba kerülnek. A Névtelennél ez persze csak odavetett megjegyzésekből, a mű egészének szelleméből következtethető ki – pl. a „Deus le volt!” = „Isten így akarja!” harci kiáltásból –, míg Szent Bernát a középkori buzdító, „propagandisztikus” irodalom egyik legkerekebb és legfrappánsabb alkotásában adja meg az igenlő választ.

Bernát műve nem csak egy konkrét lovagrend jövőjét meghatározó dokumentum, hanem a középkori lovagi éthosz és „igazságos háború”-gondolatkör egyik alapvető, a keresztény szellemű lovagság követendő ideáljait és céljait kijelölő dokumentuma.

Nyugodtan elmondhatjuk, hogy a kötetben közölt művek mindegyikére folyamatosan hivatkoznak, ám magyar fordítás híján eddig csak a kutatók számára voltak elérhetőek. E kötettel a helyzet szerencsésen megváltozott, s csak remélhető, hogy a későbbi keresztes hadjáratok forrásainak kiadásától sem zárkozik majd el a kiadó.

A kötet erényei közé sorolható, hogy belekerült egy eligazító időrendi táblázat, egy olvasmányos utószó, egy bibliográfia valamint – Gombóc András kitűnő szerkesztésében – négy térképoldal is. Ugyanakkor az olvasó számára a Névtelen krónikás esetében szükséges lett volna megjelölni a Hagenmayer és Hill-féle kiadás eltéréseit, mivel az utóbbi már elhagyja a szöveghez később hozzáírt, ugyan rövid és az összképet nem zavaró, függelékeket.

A Névtelen krónikájához írt utószóhoz annyi megjegyzést fűznénk, hogy a Névtelen

inkább a betelepült normannok második generációjához tartozhatott, s a magunk részéről nem becsülnénk le annyira műveltségét és írói vénáját. A Levelek esetében, legalább a jegyzetekben, szükséges lett volna egy rövid áttekintést adni az összes fennmaradt korabeli levélről. A mű egészének a használhatóságát nagyban megnövelte volna egy hely- és névmutató, hiszen nem kétséges, hogy e kötet, egyetemi forrássegédletként, évtizedeken át használatban marad.

A hely- és személynév-használatban érződik, hogy a keresztes háborúk fordításirodalmának csupán a kezdetén vagyunk, s nagyon sok esetben még nincsenek kanonizálódott, elfogadott, magyaros névalakok. A kötet kiadói szerkesztése igényes és gondos, néhány apró sajtóhiba, pl. „lovasság” „lovagság” helyett a belső címlapon, vagy a 237. oldalon, elkerülhető lehetett volna.

Hasonlóképpen ki kellett volna elégíteni a türelmetlen olvasót a Sarbak Gábor által tervezett sorozat, a „Középkori keresztény írók” további, tervezett címeinek listájával. Jelen mű a középkori hadtörténelem, általában az ideológia- és propagandatörténet kutatói számára elsőrangú forrást jelent.

Érdeemes lenne elgondolkozni azon, hogy mi lehet a keresztes háborúk iránt az utóbbi egy-két évben világszerte, de Magyarországon is megnyilvánuló hihetetlen érdeklődés mögött? Elég az olvasót arra emlékeztetni, hogy a napokban jelent meg Steven Runcimannak A keresztes háborúk története (Osiris Kiadó), illetve a Szicíliai vecsernye című (Balassi Kiadó) munkája; rövidesen pedig napvilágot lát Farhad Daftarynak az aszaszin szektáról írott klasszikus angol nyelvű munkája az Osiris Kiadó gondozásában. Jövőre készül el a magyar keresztes hadjáratok és a magyar részvétellel zajlott keresztes háborúk történetét bemutató kötet (Helikon Kiadó).

Az erőszak alkalmazásának, a háborúk jogosságának és létjogosultságának a dilemmáin túl a Földközi-tenger medencéje a klasszikus keresztes hadjáratok idején, azaz a XI. század és a XIII. század vége között a különböző nyelvű, vallású és kultúrájú hatalmak összeütközésének olyan színterét, a történelmi tapasztalatok olyan egyvelegét kínálta, amely mind a mai napig tanulságokat szolgálhat a modern ember számára. Nem

véletlen, hogy Runciman klasszikus munkája is az első Arab-izraeli háborúk után jelent meg, s vált máig változatlan utánpótlások és fordítások tucatjainak bestsellerévé.

Runciman, talán túl sommásan, a keresztes háborúkat az emberi butaság történetének nevezte, ugyanakkor elismerte, hogy a „nyugati” civilizáció éppen e háborúk során szembesült először kultúrája és politikai rendszere idegen környezetben, fegyveres erőszakkal való meghonosításának

problémakörével, amit azután századokon át próbált tökéletesíteni – mind a mai napig.

A kötetben kiadott művek e folyamat kezdeteit világítják meg, amikor a kortársak még bizakodóan tekintettek a jövőbe, ám Szent Bernát személye már átvezeti az olvasót a kételkedés, felháborodás, a bűnbakkeresés: a keresztes katonai kudarcok, a keresztes háborúk kritikájának időszakába. E korszak forrásai azonban már egy új kötet tárgyát képezik.

Rázsó Gyula

JOHN KEEGAN

A TENGERI HADVISELÉS TÖRTÉNETE

(Corvina kiadó, Budapest, 1998. 272 o.)

John Keegan, a hazánkban is ismert angol hadtörténész könyvét kézbe véve már rögtön az első belelapozás után csalódik az olvasó. Ebben nem kis részben ludas a magyar kiadásnak adott cím, mivel jóval többet ígér a könyv valódi tartalmánál. A mű eredeti címe már inkább fedi a valóságot: *The Price of Admiralty. War at Sea from Man-of-War to Submarine*, de még ez sem teljesen. Elég egy pillantást vetni a tartalomjegyzékre, és rögtön világossá válik, hogy szó sincs a címben foglaltakról, a négy részre osztott könyv mindössze egy XIX. századi és három XX. századi eseményt tárgyal, ez a két évszázadnyi időszak pedig csak töredéke a tengeri hadviselés legalább háromezer éves történetének. A szerző által kiválasztott négy tengeri csata – bár e kifejezés klasszikus értelemben véve nem alkalmazható az itt tárgyalt események mindegyikére – kívánja reprezentálni az utóbbi két évszázad tengeri hadviselését. A könyvben a következő négy csata leírása található: a trafalgari, a jütlandi, a midwayi, valamint az atlanti csata eseményei közül az SC122-es és a HX229-es konvoj története.

John Keegan a négy ütközet kiválasztásakor minden valószínűség szerint az a szándék vezette, hogy a más-más technikai szintet képviselő különböző típusú hadihajókkal való hadviselést az adott típusal

vívott legjelentősebb és legismertebb tengeri csatákon keresztül mutassa be. Ennek szellemében a vitorlás sorhajókat a trafalgari, a páncélos csatahajókat a jütlandi, a repülőgéphordozókat a midwayi, a tengeralattjárókat pedig az atlanti csata reprezentálja. Ezzel az elgondolással nem is lenne baj, ha az ütközetek konkrét leírása mellett helyet kapna a különböző típusok kifejlődésének és alkalmazásának megfelelő leírása is, hogy az olvasó valamilyen képet kapjon az adott eszközökkel való hadviselés tágabb történetéről. E tekintetben különösen az első két részt lehet kritikával illetni, mivel mind a trafalgari, mind pedig a jütlandi csata egy-egy korszak végén található, és e korszakok meghatározó típusai, a vitorlás sorhajók, illetve a páncélos csatahajók (sorhajók) a tárgyalt csaták idején már nagy múltra tekintettek vissza, ennek ellenére kifejlődésükről és a velük vívott korábbi háborúk tapasztalatairól vajmi keveset tudhatunk meg.

A Trafalgarról szóló rész első fejezetében Keegan a stratégiai háttérrel vázolja fel, a korszak kiváló ismerőjeként, tömören és jól összefogottan. A következő fejezet röviden Nelson korábbi földközi-tengeri ténykedését, illetve a brit blokádk-stratégiát ismerteti. Nelson, az 1798-as kudarcból tanulva, a Földközi-tengeren felhagyott a szoros blokádk